

شناسایی توسعه فعالیت های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی (مورد مطالعه: کاروان - زرآباد)

عبدالعزیز ولی نفس، عیسی قاضی

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی، عضو پژوهشگر جوان دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

دانش آموخته ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، ایران

چکیده

کشورهایی که از توسعه روستایی برخوردار نیستند، رشد ناهمگون اقتصادی دارند و فاقد عدالت اجتماعی‌اند و شاهد مهاجرت روزافزون روستاییان به شهرها و در پی آن مشکلات اجتماعی و اقتصادی فراوانی هستند. با توجه به اینکه در زمان های مختلف استراتژی ها و راهبردهای متفاوتی برای توسعه روستایی در جهان مطرح بوده، در سال های اخیر، کارآفرینی به عنوان یک استراتژی، به راهبردی جدید در توسعه روستایی تبدیل شده است. این تحقیق پیمایشی، با هدف شناسایی توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی انجام، و داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد. نتایج حاصل از رتبه بندی فعالیت های توسعه کارآفرینی روستایی نشان داد که اعطای تسهیلات بانکی با بهره پایین به متقاضیان، اعطای یارانه به بخش کشاورزی و وضع سیاست های حمایتی مناسب در بخش کشاورزی به ترتیب در بالاترین رتبه ها قرار گرفتند. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی نیز نشان داد که چهار عامل حمایتی- تسهیلاتی، آموزشی - اطلاع رسانی، انگیزشی و مشارکتی در مجموع حدود ۶۰/۶۸ درصد از کل واریانس فعالیت های توسعه کارآفرینی روستایی تبیین نمودند.

کلید واژه ها: کارآفرینی کشاورزی، کارآفرینی روستایی، توسعه کارآفرینی، دهستان کاروان

مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطق‌های، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت، حاشیه نشینی شهری، و غیره موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری گردیده است. به نظر مایکل تودارو ضرورت تقدم و توجه به توسعه روستایی نسبت به توسعه شهری به این علت نیست که اکثریت جمعیت جهان سوم در مناطق روستایی قرار دارند، بلکه به این علت است که راه حل نهایی مسئله بیکاری شهری و تراکم جمعیت، بهبود محیط روستایی است (از کیا، ۱۳۸۱). بنابراین، یکی از اهداف کلان توسعه در اغلب کشورها و از جمله کشور ما، کاهش بیکاری و توسعه فعالیت‌های شغلی است. با نگاهی به روند رشد و توسعه جهانی در می‌یابیم که با افزایش و گسترش فناوری‌های پیشرفته، نقش و جایگاه کارآفرینان به طور فزاینده‌ای بیشتر می‌شود. اکنون در عرصه‌های جهانی، افراد خلاق، نوآور و مبتکر به عنوان کارآفرینان، منشا تحولات بزرگی در زمینه‌های صنعتی، تولیدی و خدماتی شده‌اند و از آنان نیز به عنوان قهرمانان ملی یاد می‌شود، چرخه‌ای توسعه اقتصادی همواره با توسعه کارآفرینی به حرکت در می‌آید (ابراهیم پور و ترک نژاد، ۱۳۸۱). اکثر اقتصاددانان و صاحب‌نظران معتقدند؛ کارآفرینی نیروی اصلی توسعه اقتصادی بحساب می‌آید، که با استفاده از تغییر و نوآوری، رشد تولید و خدمات را به وجود می‌آورد. بنابراین از یک سو مسائل و مشکلات موجود در روستاها که دامنگیر شهرها و کل کشور نیز شده و ریشه اکثر آنها، بیکاری موجود در روستاهاست. از سوی دیگر با توجه به ویژگی‌های کارآفرینان و اهمیت و نقش کارآفرینی در شناسایی فرصت‌های جدید شغلی و ایجاد اشتغال، افزایش ثروت، رشد تولید و خدمات می‌تواند بعنوان راهبرد جدیدی برای کاهش بیکاری، افزایش درآمد، کاهش فقر و جلوگیری از مهاجرت‌های روستایی در واقع بعنوان یک راهبرد و استراتژی جدید در توسعه روستایی مطرح شود و می‌توان گفت که توسعه روستاها در مقایسه با گذشته، پیوند گسترده‌تری با مفهوم کارآفرینی یافته است (توده روستا، ۱۳۸۲).

کارآفرینی باعث کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری و ایجاد فرصت‌های شغلی برای افراد و در نتیجه افزایش درآمد روستائیان می‌شود. البته قابل ذکر است که کارآفرینی تنها راهکار اشتغالزایی و افزایش درآمد روستائیان نمی‌باشد، اما می‌تواند در کنار سایر راهکارهای مناسب، بهترین آنها باشد. وجود حمایت‌های مستمر از کارآفرینان روستایی، توسعه بسترهای مناسب (از نظر زیرساخت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) در مناطق روستایی تشویق کارآفرینان روستایی و ... می‌تواند از کارآفرینی، راهکار عملی مناسب برای اهداف توسعه روستایی یعنی ایجاد اشتغال مفید، افزایش درآمد و مشارکت و اتکا به نفس روستائیان بسازد. مطالعات مختلف نشان داده است که یکی از مهم‌ترین اهداف توسعه اقتصادی (چه در شهرها و چه در روستاها) ایجاد اشتغال و مهم‌ترین ساز و کار و ابزار آن، کارآفرینی است. اقتصاد دانان را مهم‌ترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها سیاستمداران آن را یک استراتژی کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها، کشاورزان و روستائیان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش و زنان آن را مکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت خود که می‌تواند خود مختاری، استقلال و کاستن از نیازهای اجتماعی آن را در پی داشته باشد می‌دانند (شفقت و همکاران، ۱۳۹۰). به طور کلی یکی از عوامل مؤثر در توسعه روستایی، کارآفرینی است، زیرا کارآفرینی می‌تواند با خلق فرصت‌های جدید اشتغال و درآمد، نقش مؤثری در بهبود وضع اقتصادی و معیشتی روستاها داشته باشد. به همین دلیل سنجش میزان کارآفرینی روستائیان و تلاش برای توسعه و تقویت کارآفرینی در فرایند توسعه روستایی از طریق فراهم کردن زمینه‌های اولیه‌ی آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

دهستان کاروان، در بخش زرآباد- شهرستان کنارک، به عنوان منطقه مورد مطالعه به دلیل قرارگیری در شرایط آب و هوایی مناسب با دشتهای وسیع نسبتاً هموار و حاصلخیز و با وجود وسعت اراضی، تنوع آب و هوایی، نیروهای بالقوه و ارزان، غنای آبهای سطحی و زیرزمینی و بالا بودن متوسط بارندگی دارای شرایط مناسبی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و

فعالیت های وابسته به آن است. براین اساس، پرسش تحقیق را به این شکل می توان بیان کرد که: چه فعالیت هایی در توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی مؤثر است؛ و این فعالیت ها در چه شاخص ها و متغیرهایی است؟

مبانی نظری

مفهوم کارآفرینی

واژه کارآفرینی، واژه نویی است که از کلمه اش نمی توان به مفهوم واقعی آن دست یافت. این واژه معادل کلمه Entrepreneurship در زبان انگلیسی است، ریشه آن از زبان فرانسه گرفته شده است. به عبارت دیگر، هنوز در فارسی معادل دقیقی برای انتقال مفهوم کارآفرینی وجود ندارد و اغلب، این واژه شنونده ناآشنا به آن را به اشتباه می اندازد (صمد آقائی، ۱۳۸۷: ۹). بنابر تعریف واژه نامه دانشگاهی و بستر کارآفرین کسی است که متعهد می شود مخاطره های یک فعالیت اقتصادی را سازماندهی، اداره و تقبل کند (پوررجب، ۱۳۸۸: ۳).

کارآفرینی، خلاقیت و کسب و کارهای مخاطره آمیز، سوخت موتور اقتصاد مدرن را فراهم می کنند. اهمیت این سه عنصر نمی تواند اغراق آمیز باشد. کارآفرینان که در رأس کسب و کارهای مخاطره آمیزند در جستجوی فرصت ها هستند، و خلاقیت ها اغلب ابزاری برای موفقیت آنها تلقی می شوند. کارآفرینان به عنصر تغییر به عنوان یک پدیده معمولی می نگرند و همیشه در جستجوی تغییر می باشند و به آن واکنش نشان می دهند و از آن به عنوان یک فرصت مناسب، بهره برداری می کنند. همچنین کارآفرینان منابع را به حوزه هایی که دارای بهره وری بالاتر هستند تغییر مکان می دهند. کارآفرینان همان کسانی هستند که با ویژگی های دنیای امروز سازگار می باشند، پس برای رشد و توسعه اقتصادی، بقا و تداوم فعالیت ها به این افراد نیازمندیم. از این رو اطلاق اصطلاح موتور توسعه به کارآفرینان چندان اغراق آمیز نیست (خلیقی، ۱۳۸۷: ۴۷).

کارآفرینی فرایندی است که در محیطها و مجموعه های مختلفی اتفاق می افتد و طی آن تغییرات در سیستم اقتصادی از طریق نوآوری های افرادی که به فرصت های اقتصادی واکنش نشان می دهند، رخ می دهد که این باعث ایجاد ارزش فردی و اجتماعی خواهد شد (مقیمی، ۱۳۸۳: ۱۷).

اقتصاددانان و صاحب نظران معتقدند کارآفرینان محور توسعه اقتصادی هستند و با از بین بردن روش های کهنه و ناکارآمد و جایگزینی آنها با شیوه های کارآمد و نوین، به نظام اقتصادی، پویایی و حیات می بخشند. همچنین بدلیل اینکه مشخصه اصلی کارآفرینی را نوآوری می دانند لذا معتقدند کارآفرین با خلق محصولات و خدمات جدید می تواند جامعه را به سمت پیشرفت و توسعه سوق دهد (Kuratko, et al, 2004 : 35).

«پیتر دراگر^۱» معتقد است کارآفرین کسی است که فعالیت اقتصادی کوچک و جدیدی را با سرمایه خود شروع می نماید. کارآفرین ارزش ها را تغییر می دهد و ماهیت آنها را دچار تحول می نماید. همچنین مخاطره پذیر است و به درستی تصمیم گیری می نماید. برای فعالیت خود به سرمایه نیاز دارد ولی هیچگاه سرمایه گذار نیست، کارآفرین همواره به دنبال تغییر است و به آن پاسخ می دهد و فرصت ها را شناسایی می کند. وی همچنین معتقد است کارآفرینی همانا به کاربردن مفاهیم و فنون مدیریتی، استانداردسازی محصول، به کارگیری ابزارها و فرآیندهای طراحی و بنا نهادن کار پایه آموزش و تحلیل کار انجام شده است. او کارآفرینی را یک رفتار می انگارد نه یک صفت خاص در شخصیت افراد (سعیدی کیا، ۱۳۸۶: ۱۲).

¹ Piter Draker

کارآفرینی روستایی^۲

کارآفرینی روستایی در اصل هیچ تفاوتی با مفهوم عام کارآفرینی ندارد. فقط شرایط خاص مناطق روستایی، از جمله بالاتر بودن ریسک، کمبود امکانات و ضعف مدیریت، در این نواحی باعث می‌شود که زمینه‌های کارآفرینی در این نواحی متفاوت با سایر نواحی و فعالیت‌ها باشد. به هر حال، کارآفرین روستایی به دنبال شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، کاربری اراضی و استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه در راستای توسعه روستایی است (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷: ۱۶۷).

ورتمن^۳ در تعریف کارآفرینی روستایی، آن را به عنوان ایجاد سازمانی می‌داند که یک محصول یا خدمت یا بازار جدیدی را معرفی و یا از فناوری جدید در محیط روستایی استفاده می‌کند. پترین^۴ (۱۹۹۴) کارآفرینی روستایی را مجموع سه گزاره ذیل تعریف می‌نماید:

➤ نیرویی که سایر منابع را برای پاسخگویی بازار بسیج می‌کند.

➤ توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ.

➤ فرآیند خلق ارزش به وسیله امتزاج مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت.

آنچه در مجموع می‌توان برای تعریف مقوله کارآفرینی روستایی بکار برد عبارتست از: «بکارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های کسب و کار» (زارع احمد آبادی و عربشاهی، ۱۳۹۰: ۵۷-۵۶).

دابسون و دیگران (۲۰۰۲) در مطالعه خود به منظور طراحی فعالیت‌های کارآفرینی و جمع‌آوری اطلاعات درباره سازمان‌ها، برنامه‌ها، و فعالیت‌های حمایت کننده از کارآفرینی در مناطق روستایی به این نتیجه رسیدند که به چهار عامل اصلی برای حیات بخشی^۵ به روح کارآفرینی در مناطق روستایی نیاز است (Dabson et al, 2002: 4):

الف - ایجاد فعالیت متناسب با نیازهای شناسایی شده جامعه محلی؛

ب - تولیدات کافی متناسب با مقیاس، منابع و مهارت‌های محلی؛

پ - تمرکز بر کارآفرینی؛

ت - یادگیری مداوم از طریق تغییر آموزه‌های قبلی؛

کارآفرینی کشاورزی

تعاریف و مفاهیم کارآفرینی در بخش‌های مختلف (کشاورزی، صنعت و خدمات) از نظر اصول و بنیاد یکی هستند. اگرچه کارآفرینی در کشاورزی در اصل و ماهیت خود تفاوتی با کارآفرینی در نواحی شهری و یا سایر بخش‌های اقتصادی ندارد، اما در واقع درون داده‌های مورد نیاز جهت توسعه کارآفرینی نظیر سرمایه، مدیریت، آموزش، تکنولوژی، مؤسسات و نهادها، زیرساخت‌های حمل و نقل، دسترسی به بازار، شبکه توزیع و نیروی کار ماهر در شهرها و مناطق صنعتی و سایر بخش‌های

² Rural entrepreneurship

³ Wortman

⁴ Petrin

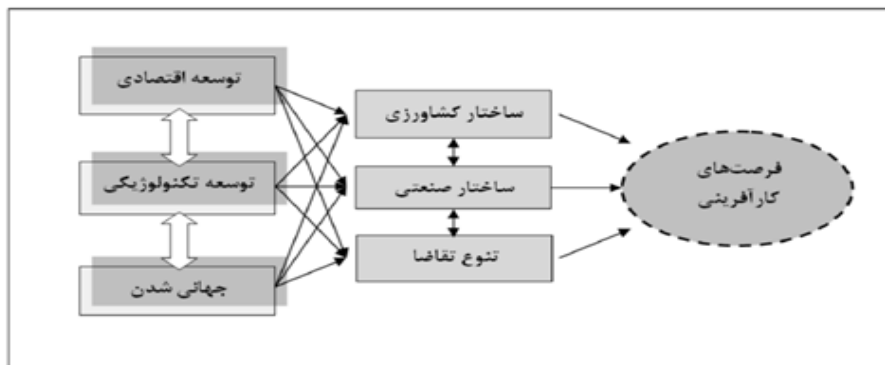
⁵ Enlive

اقتصادی راحت‌تر از مناطق روستایی و کشاورزی یافت می‌گردد. کارآفرینی کشاورزی حالت مختص شرایط، مختص المزرعه، و مختص محصول دارد.

با این توصیف، شواهد نشان دهنده این موضوع است که کشاورزان و دامداران می‌توانند مانند سایر افراد در سطح جامعه روستایی کار آفرین باشند. در همین راستا، مرکز کار آفرینی روستایی در امریکا پنج برنامه و سیاست را به منظور توسعه کار آفرینی کشاورزی در کشورهای جدید اجرایی دانسته است (Wallace, ۲۰۰۳: ۱۸):

- ✓ تمرکز بر تولیدات کشاورزی جدید از طریق کارآفرینی؛
- ✓ در نظر گرفتن دارایی‌ها و ایجاد مدل‌های کاملاً جدید و رقابتی در کشاورزی؛
- ✓ ایجاد سازمان‌های حمایت‌کننده از کار آفرینان کشاورزی؛
- ✓ سرمایه‌گذاری‌های عمومی و خصوصی در توسعه کار آفرینی؛
- ✓ فاصله‌گیری از مدل‌های کهنه کشاورزی جاری.

کارآفرینی کشاورزی شیوه جدیدی در بخش کشاورزی برای افزایش درآمد و ثروت، ایجاد اشتغال و غیره است (شکل ۱). بر این اساس، یک هم‌پوشانی و ارتباط ارگانیکی بین کارآفرینی کشاورزی و روستایی برقرار است که با توجه به الگوی برنامه‌ریزی راهبردی و در نظر گرفتن هم‌زمان عوامل درونی و بیرونی (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) می‌توان به توسعه یکپارچه‌ای در چهارچوب اصول توسعه پایدار دست یافت (سجاسی قیداری، ۱۳۸۷: ۷).

شکل ۱. عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی در بخش کشاورزی (اقتباس از Verheul et al, 2001: 38)

پیشنه تحقیق

رجوع به کارهای صورت گرفته توسط سایر محققان در زمینه موضوع مورد مطالعه، ما را متوجه خلأهایی در تحقیقات، کمبود شواهد و مباحث حل نشده میکند و محقق را در محدود کردن دامنه موضوعی یاری می‌رساند. در این قسمت به نتایج مهم‌ترین تحقیقاتی اشاره میشود که به شکل مستقیم و یا غیرمستقیم با موضوع کارآفرینی و تاثیرات آن در نواحی روستایی ارتباط داشته‌اند.

- خاتون آبادی و انداده (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی میزان موفقیت کارآفرینان روستایی و تحلیل عاملی» به سنجش موفقیت کارآفرینان روستایی منطقه استان اصفهان با استفاده از شاخص AHP مورد مطالعه پرداختند. نتایج ارائه شده در این مقاله نشان می‌دهد که، شاخص میزان موفقیت کسب و کار را می‌توان با توجه به ۳ معیار رشد، نوآوری و ایجاد، با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی به خوبی مورد ارزیابی قرار داد. در خصوص جامعه آماری مورد نظر، نتایج بیانگر موفقیت بالای آنان می‌باشد، به نحوی که فقط حدود ۱۰ الی ۲۰ درصد از کارآفرینان

از موفقیت کمتری برخوردار می‌باشند، همچنین شرایط محیطی حاکم بر زندگی کارآفرینان در میزان موفقیت آنها مؤثر است.

- مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰) «تبیین عوامل مؤثر بر توانمندسازی روستاییان در توسعه کارآفرینی در بخش "زند" و "سامن" شهرستان ملایر» را مورد تحقیق و بررسی قرار داده‌اند که از بررسی‌های به عمل آمده، کارآفرینان تعداد ده عامل مؤثر بر افزایش توانمندی روستاییان برای توسعه کارآفرینی شناسایی نمودند. این عوامل به ترتیب اولویت در تأثیر عبارت‌اند از: عامل پشتکار، عامل سازمانی، مالی و اقتصادی، آموزش و الگوی نقش، استقلال فردی، تجربه‌های قبلی، خلاقیت، احساس موفقیت و عامل مرکز کنترل درونی. بنابراین وجود عوامل فردی و محیطی یاد شده در افزایش توانمندی روستاییان منطقه مورد مطالعه برای ایجاد و توسعه کسب و کار تأثیر دارد.
- والاک (۲۰۰۳) در مقاله‌ای تحت عنوان کارآفرینی روستایی در آمریکا، به پنج برنامه و سیاست به منظور دستیابی به توسعه کارآفرینی کشاورزی پرداخته است:

- تمرکز بر تولیدات کشاورزی جدید از طریق کارآفرینی
- در نظر گرفتن دارایی‌ها و ایجاد مدل‌های کاملاً جدید و رقابتی در کشاورزی
- ایجاد سازمان‌های حمایت کننده از کارآفرینان کشاورز
- سرمایه‌گذاری‌های عمومی و خصوصی در توسعه کارآفرینی
- فاصله‌گیری از مدل‌های کهنه کشاورزی جاری
- درنهایت به این نتیجه رسیده است که استعدادهای کارآفرینی فراوانی در میان کشاورزان و دامداران وجود دارد؛ هدف باید شناسایی این فرصت‌ها و یک نوع تغییر نگرش از تجارت به افراد محلی باشد؛ زیرا در مناطق روستایی منابع غنی انسانی و طبیعی و پتانسیل‌های قوی وجود دارد.
- انگلن (۲۰۱۰) در پایان نامه خود با عنوان «چالش‌ها و فرصت‌های کارآفرینی روستایی» به تجزیه و تحلیل جذابیت‌های مناطق روستایی بر اساس مدل فرآیند کارآفرینی پرداخته‌اند. و در نهایت فرصت‌ها و چالش‌های موجود در این حوزه را مورد کشف و شناسایی قرار داده‌اند.

روش شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از دو شیوه اسنادی و پیمایشی استفاده شده است و از نظر هدف، تحقیقات کاربردی است. جامعه آماری آن شامل کشاورزان روستاهای دهستان کاروان بودند که با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب تعداد ۱۴۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. داده‌های مورد نظر با استفاده از پرسش‌نامه‌ای گردآوری گردید که شامل دو بخش ویژه‌ای فردی و حرفه‌ای و سازوکارهای توسعه کارآفرینی بود و در قالب طیف لیکرت مورد بررسی قرار گرفتند.

روایی صورتی پرسشنامه توسط متخصصان مورد بازنگری و تایید قرار گرفت و برای تعیین قابلیت اعتماد پرسشنامه، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد (۰/۹۳) داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی نظیر فراوانی، درصد، میانگین و آمار استنباطی از جمله تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد.

یافته ها

بر اساس نتایج حاصل از تحقیق مشخص گردید که ۱۲۵ نفر از جامعه مورد مطالعه مرد و بقیه ۲۳ نفر زن بودند. متوسط سن جامعه مورد مطالعه، ۳۲/ سال بود. وضعیت تحصیلی اکثر کشاورزان مورد مطالعه (۸/۳۹ درصد) دیپلم بود. همچنین مطالعات انجام شده نشان داد که شغل اصلی بیشتر پاسخگویان (۹۴/۵ درصد) کشاورزی و محل سکونت اکثر آنها (۱/۹۲ درصد) روستا بود. نتایج حاصل از رتبه بندی سازوکارهای توسعه کارآفرینی روستایی نشان داد که به ترتیب "اعطای تسهیلات بانکی با بهره پایین به متقاضیان" و "اعطای یارانه به بخش کشاورزی" در بالاترین رتبه ها و "اشاعه فرهنگ کارآفرینی در روستا از طریق رسا های جمعی" و "انجام تحقیقات لازم در زمینه موانع و مشکلات بخش کشاورزی و ارائه راهکارهای منا" در پایین ترین رتبه ها قرار گرفتند (جدول ۱).

جدول ۱. رتبه بندی فعالیت های توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی

رتبه	میانگین	انحراف معیار	گویه ها
۱	۴/۵۸	۲/۴۶	اعطای تسهیلات بانکی با بهره پایین به متقاضیان
۲	۴/۱۶	۲/۱۲	اعطای یارانه به بخش کشاورزی
۳	۴/۰۵	۲/۶۹	وضع سیاست های حمایتی مناسب در بخش کشاورزی
۴	۴/۰۴	۲/۲۰	کاهش موانع موجود در زمینه دریافت تسهیلات بانکی
۵	۳/۹۹	۲/۰۸	سرمایه گذاری بیشتر دولت در بخش کشاورزی
۶	۳/۹۴	۱/۹۵	توسعه زیر های فنی و ارتباطی
۷	۳/۹۳	۲/۰۵	در اولویت قرار دادن طرح های کارآفرینانه در زمینه تسهیلات بانکی
۸	۳/۹۱	۱/۹۸	تشویق مادی و معنوی کشاورزان نوآور و خلاق
۹	۳/۸۷	۲/۳۱	ارتقای سطح دانش فنی کشاورزان از طریق برنامه های آموزشی
۱۰	۳/۸۵	۱/۷۹	حمایت دولت از طرح های نوآورانه در بخش کشاورزی
۱۱	۳/۸۰	۱/۹۷	شناسایی زمینه ها و پتانسیل های اقتصادی خاص هر منطقه
۱۲	۳/۷۹	۱/۳۱	اتخاذ سیاهایی بهمنظور افزایش امنیت تولید مانند خرید تضمینی
۱۳	۳/۷۵	۲/۳۰	ارتقای سطح دانش مدیریتی کشاورزان از طریق برنامه های آموزشی
۱۴	۳/۷۱	۲/۵۳	توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات در بخش روستایی و کشاورزی
۱۵	۳/۶۸	۲/۳۶	توسعه شرکت های خدمات مشاوره ای در بخش کشاورزی
۱۶	۳/۶۳	۲/۵۳	توسعه خدمات بیمه در بخش کشاورزی
۱۷	۳/۵۹	۳/۳۳	ایجاد انگیزه های مادی و معنوی برای فعالیت جوانان در روستا
۱۸	۳/۵۸	۲/۴۳	فراهم نمودن زمینه حضور فارغ التحصیلان کشاورزی در این بخش
۱۹	۳/۵۴	۲/۶۳	ایجاد پایگاه اطلاع رسانی در زمینه اطلاعات مربوط به بازار، قیمت ها، نهاده ها و ...
۲۰	۳/۵۱	۲/۵۹	حمایت از زنان و دختران در زمینه راه اندازی کسب و کارهای جدید
۲۱	۳/۱۰	۲/۷۵	توسعه روش ها و فناوری های نوین تولید در بخش کشاورزی
۲۲	۳/۰۵	۲/۷۲	توسعه و تقویت فعالیت های بخش ترویج و آموزش کشاورزی
۲۳	۲/۸۷	۲/۶۵	برگزاری جلسات سخنرانی با حضور کارآفرینان نمونه بخش کشاورزی
۲۴	۳/۷۲	۲/۱۰	تشکیل و تقویت تعاونی های تولیدی
۲۵	۲/۷۰	۲/۶۱	بهبود نگرش جامعه نسبت به بخش کشاورزی
۲۶	۲/۵۷	۲/۶۲	تقویت فرهنگ کار گروهی و مشارکتی در بین کشاورزان
۲۷	۲/۴۴	۲/۶۵	تقویت اتحاد ها و اصناف کشاورزی
۲۸	۲/۳۵	۲/۰	برقراری ارتباط بیشتر بین بخش کشاورزی، مراکز تحقیقاتی و دانشگاه ها

۲۹	۲/۱۲	۲/۹۲	انجام تحقیقات لازم در زمینه موانع و مشکلات بخش کشاورزی و ارائه راهکارهای مناسب
۳۰	۲/۱۱	۲/۱۱	اشاعه فرهنگ کارآفرینی در روستا از طریق رسا های جمعی

به منظور کاهش تعداد متغیرهای تحقیق به عوامل کمتر و تعیین سهم هر یک از عامل ها از تحلیل عاملی استفاده شد. بدین منظور ۳۰ متغیر مورد تحلیل قرار گرفتند که محاسبات انجام شده نشان داد که مقدار KMO برابر است با ۰/۸۶۵ و مقدار بار تلت آن ۶۲۶/۳۵۲۴ که در سطح معنی داری ۰/۹۹ قرار دارد که این امر حاکی از مناسب بودن همبستگی متغیرهای وارد شده برای تحلیل عاملی می باشد. به منظور دسته بندی عامل ها، از معیار مقدار ویژه استفاده گردید و عامل هایی مد نظر بوده است که مقدار ویژه آنها از یک بزرگتر بوده است. عامل های استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها به شرح جدول (۲) می باشند.

بدین طریق، تعداد ۴ عامل که مقدار ویژه آنها بزرگتر از یک بود، استخراج گردیدند و با توجه به طبیعت هر یک از عوامل، این عوامل به صورت "حمایتی- تسهیلاتی"، "آموزشی - اطلاع رسانی"، "انگیزشی" و "مشارکتی" نام گذاری شدند که با توجه به مقدار ویژه عوامل استخراج شده، عامل "حمایتی- تسهیلاتی" با مقدار ویژه ۵/۶۷ بیشترین سهم را در تبیین متغیرها دارد. پس از آن، عامل "آموزشی - اطلاع رسانی" با مقدار ویژه ۵/۰۳، "انگیزشی" با مقدار ویژه ۳/۷۴ و عامل "مشارکتی" با مقدار ویژه ۳/۱۳ قرار دارند. ۴ عامل فوق در مجموع حدود ۶۰/۶۸٪ از کل واریانس را تبیین مینمایند که نشان از درصد بالای واریانس تبیین شده توسط این عامل ها می باشد. در ضمن، یک متغیر به علت پایین بودن بارعاملی کمتر از ۰/۵ و در نتیجه معنی دار نبودن همبستگی آنها با دیگر متغیرها، از تحلیل حذف گردیدند.

جدول ۲. خلاصه تحلیل عاملی سازو کارهای توسعه کارآفرینی کشاورزی روستایی

نام عامل	متغیر	بار عاملی	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
حمایتی- تسهیلاتی	اعطای تسهیلات بانکی با بهره پایین به متقاضیان	۰/۷۵۸	۵/۶۷	۱۹/۵۶	۱۹/۵۶
	اعطای یارانه به بخش کشاورزی	۰/۶۶۲			
	کاهش موانع موجود در زمینه دریافت تسهیلات بانکی	۰/۷۳۶			
	وضع سیاست های حمایتی مناسب در بخش کشاورزی	۰/۷۳۵			
	سرمایه گذاری بیشتر دولت در بخش کشاورزی	۰/۶۵۲			
	توسعه زیر های فنی و ارتباطی	۰/۸۰۱			
	در اولویت قرار دادن طرح های کارآفرینانه در زمینه اعطای تسهیلات بانکی	۰/۶۹۰			
	حمایت دولت از طرح های نوآورانه در بخش کشاورزی	۰/۶۸۸			
	اتخاذ سیاست هایی به منظور افزایش امنیت تولید مانند خرید تضمینی	۰/۷۷۲			
	ارتقای سطح دانش فنی کشاورزان از طریق برنامه های آموزشی	۰/۶۲۲			
	ارتقای سطح دانش مدیریتی کشاورزان از طریق برنامه های آموزش	۰/۵۹۷			
	توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات در بخش روستایی و کشاورزی	۰/۷۹۸			
	توسعه شرکت های خدمات مشاوره های در بخش	۰/۶۹۴			

۳۶/۹۴	۱۷/۳۷	۵/۰۳	کشاورزی	آموزشی - اطلاع رسانی	
			۰/۶۴۷		ایجاد پایگاه اطلاع رسانی در زمینه اطلاعات مربوط به بازار، قیمت ها، نهاده ها و ...
			۰/۷۰۰		توسعه روشها و فناوری های نوین تولید در بخش کشاورزی
			۰/۵۷۶		توسعه و تقویت فعال های بخش ترویج و آموزش کشاورزی
			۰/۵۴۴		برگزاری جلسات سخنرانی با حضور کارآفرینان نمونه بخش کشاورزی
			۰/۵۰۸		برقراری ارتباط بیشتر بین بخش کشاورزی، مراکز تحقیقاتی و دانشگاه ها
۴۹/۸۶	۱۲/۹۲	۳/۷۴	۰/۵۱۸	انگیزشی	
			۰/۶۳۷		تشویق مادی و معنوی کشاورزان نوآور و خلاق
			۰/۵۰۲		ایجاد انگیزه های مادی و معنوی برای فعالیت جوانان در روستا
			۰/۵۸۳		فراهم نمودن زمینه حضور فارغ التحصیلان کشاورزی در این بخش
			۰/۷۰۹		بهبود نگرش جامعه نسبت به بخش کشاورزی
۶۰/۶۸	۱۰/۸۲	۳/۱	۰/۸۵۱	مشارکتی	
			۰/۸۵۱		اشاعه فرهنگ کارآفرینی در روستا از طریق رسانه های جمعی
					تشکیل و تقویت تعاونی های تولیدی
					تقویت فرهنگ کار گروهی و مشارکتی در بین کشاورزان
				تقویت اتحاد ها و اصناف کشاورزی	
				حمایت از زنان و دختران در زمینه راه اندازی کسب و کارهای جدید	

نتیجه گیری و پیشنهادها

امروزه اشتغال و رفع محرومیت یکی از مهم ترین فاکتورهای موثر در توسعه نواحی روستایی محسوب می شود. در همین راستا برای رسیدن به اهداف مدنظر «کارآفرینی» به عنوان نیروی محرکه اقتصاد مطرح می گردد. این فعالیت ها از جهات مختلف از جمله اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و معیشت روستا، تاثیرات شگرفی را بر حیات روستاها بر جای می گذارد. در تحقیق حاضر، شناسایی فعالیت های توسعه کارآفرینی در منطقه کاروان نشان داد که از دیدگاه پاسخگویان، حمایت های دولت - مادی و معنوی- و همچنین ارائه تسهیلات بانکی با بهره پایین و کاهش بروکراسی اداری در این زمینه به عنوان مهم ترین عامل شناسایی شدند.

یقیناً با توجه به اینکه بخش کشاورزی و به خصوص ورود به فعالیت های کارآفرینانه و ایجاد کسب و کارهای کوچک در این بخش از ریسک بالاتری نسبت به سایر فعالیت های اقتصادی برخوردار می باشد، از سویی، روستاییان و کشاورزان با مشکلات اقتصادی فراوانی مواجه هستند، بایستی دولت توجه خاصی این بخش داشته و فعالان این حیطه را تحت حمایت خود قرار دهد و این حمایت تا زمانی ادامه یابد که تولیدکنندگان بتوانند به شرایط نسبتاً پایداری در حوزه فعالیت کارآفرینانه خود دست پیدا کنند.

پس از این عامل، عامل آموزشی و اطلاع رسانی در اهمیت بالا قرار داشت. امروزه با توجه به توسعه علوم و فنون مختلف و تخصصی شدن امور، بدون دستیابی به اطلاعات مناسب و مرتبط و دریافت آموزش های لازم نمی توان در زمینه کارآفرینی و توسعه کسب و کارهای جدید موفق بود و فرد بایستی بتواند خود را با شرایط روز منطبق نماید. در این بین دو موضوع از اهمیت بالایی برخوردار می باشد. اولاً بایستی نظام ترویج و آموزش کشاورزی فعالیت های خود را به سمت ارائه آموزش های کارآفرینانه و منطبق با نیاز کشاورزان در این حیطه سوق دهد و بتواند در کنار برآورده کردن نیازهای فنی و تخصصی کشاورزان، مهارت های مدیریتی آنها را نیز ارتقا داده و در جهت توانمند نمودن آن گام بردارد. ثانیاً، بایستی برنامه ریزی ویژه ای در زمینه توسعه فناوری های ارتباطات و اطلاعات در مناطق روستایی صورت پذیرد زیرا این فناوری ها با برخورداری از قابلیت های فراوان می تواند بسیاری از نیازهای اطلاعاتی، آموزشی و ... روستاییان را برآورده سازد.

فناوری اطلاعات ابزار قدرتمندی است که در کمترین زمان ممکن می تواند میان مردم جهان ارتباط برقرار سازد. این ابزار ارتباطی قدرتمند با اطلاعات سروکار دارد. فناوری اطلاعات در جهان امروز چشم اندازهایی را برای جهانیان به ارمغان آورده است که بر تمام ابعاد زندگی سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و آموزشی انسان قرن بیست و یکم تاثیر گذاشته است. البته در این بین، توسعه زیرساخت های لازم، ارائه آموزش های مناسب در زمینه بکارگیری این فناوری ها، همچنین فرهنگسازی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می باشد. پس از این دو عامل نیز، عامل انگیزشی قرار داشت. به منظور موفقیت در هر فعالیت، آگاهی از جنبه های مختلف نگرشی، روانشناختی و رفتاری ضروری است و این مسائل می توانند کارکردهای مختلف افراد را تحت تاثیر قرار دهند. شناخت مسائل انگیزشی جهت بهبود عملکرد و افزایش بهره وری بسیار حائز اهمیت می باشد. همچنین کسب چنین شناختی می تواند به بهبود کاربرد منابع انسانی کمک شایانی کند. چنانچه بتوان از عوامل انگیزاننده و محرک، به شکل های مختلف مادی و معنوی استفاده نمود، می توان نسبت به توسعه کارآفرینی در مناطق روستا و ادامه فعالیت افراد به خصوص جوانان روستایی امیدوار بود.

آخرین عاملی که پاسخگویان به آن اشاره داشته اند، عامل مشارکتی می باشد. امروزه نقش مشارکت از اهمیت انکارناپذیری در فعالیت های کشاورزی برخوردار می باشد و با توجه به شرایط خاص روستاها و محدودیت های موجود در بهره برداری از منابع، توسعه فرهنگ مشارکت و انجام مشارکتی امور، می تواند به بهبود عملکرد و افزایش بهره وری در این بخش کمک شایانی نماید.

بر این اساس، با توجه به یافته های حاصل از تحقیق پیشنهاد می گردد:

۱) باید وضعیت نیروی انسانی و توانمندی های فعلی و نارسایی های فعلی بخش کشاورزی را از بعد کارآفرینی شناسایی نمود. در این رابطه دید نظام مند ضرورت دارد تا تعادل و پایداری سیستم کشاورزی و تعامل آن با سایر سیستم های اجتماعی و اقتصادی جامعه به هم نخورد:

۲) ایستی زیرساخت های مناسبی را برای این کار فراهم نمود. زیرا اولین اصل مهم در توسعه کارآفرینی در سطح کلان، توسعه زیرساخت ها است:

الف) سیاست های دولت در بخش کشاورزی:

- اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه ریزی های توسعه
- حرکت به سوی رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی
- کاهش / حذف و یا بازنگری در قوانین صادرات و واردات محصولات و نهادهای کشاورزی
- تقویت بخش های تولید، ارزش افزوده، و خدمات کشاورزی
- متنوع سازی فعالیت های کشاورزی و کشاورزی جایگزین

(ب) شرایط اقتصادی-اجتماعی:

- بکارگیری و توجه به "الگوهای نقش" موفق (کشاورزان کارآفرین)
- استفاده از مشوق‌های اقتصادی و وام‌های مناسب و کم بهره

(ج) آموزش

- آموزش فنی-حرفه‌ای کشاورزی
- آموزش مهارت‌های کسب و کار
- توسعه و تقویت خصوصیات و مهارت‌های کارآفرینانه
- برنامه‌های کوتاه‌مدت آموزش کارآفرینی برای گروه‌های مختلف کشاورزان
- پرورشگاه‌ها و پارک‌های فناوری

(د) حمایت‌های مالی و غیرمالی

- برنامه‌های مشاوره‌ای
- ایجاد و توسعه شبکه‌های کارآفرینی
- نظام و شبکه اطلاعاتی کارآفرینی
- تحقیق و توسعه
- وام‌ها و مشوق‌های مالیاتی
- تسهیلات و امکانات فیزیکی (زیرساخت‌های فیزیکی، نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز، جاده، مخابرات، حمل و نقل و...)

۳) باید به توسعه سخت افزارها و نرم‌افزارهای موردنیاز جهت اجرای مکانیزم‌های موردنظر فعالانه همت ورزید.

۴) استراتژی‌هایی به منظور تولید محصولات جدید جهت ارائه به بازار؛

۵) استراتژی‌هایی جهت ارائه خدمات جدید کشاورزی به جامعه؛

۶) استراتژی‌هایی برای نفوذ در بازار و یا ایجاد بازار جدید؛

۷) استراتژی‌هایی جهت راه‌اندازی یک کسب و کار جدید وابسته به کشاورزی. این کسب و کار می‌تواند در بخش فعالیت‌های درون‌مزرعه‌ای، فعالیت‌های مربوط به فرآوری و صنایع تکمیلی کشاورزی با هدف تولید ارزش افزوده به محصولات کشاورزی و یا فعالیت‌هایی در خارج از مزرعه و در بخش خدمات کشاورزی صورت پذیرد؛

۸) استراتژی‌هایی در جهت به کارگیری تکنولوژی و شیوه‌های جدید تولید در کشاورزی.

منابع

۱. ابوطالب شفق، حسن درویشی، عباس نامدار علی آبادی و رمضان غلا "ارائه الگوی کارآفرینی روستایی در توسعه اقتصادی و اجتماعی" همایش ملی توسعه پایدار روستایی با تاکید بر بخش کشاورزی، ۱۳۹۰.
۲. پوررجب، پیمان (۱۳۸۸)؛ آسیب شناسی کارآفرینی روستایی در ایران، ماهنامه پژوهشی، آموزشی و ترویجی دهیاری‌ها، شماره ۳۰.
۳. خاتون آبادی، سید احمد، انداده، غلامرضا (۱۳۸۷)؛ ارزیابی میزان موفقیت کارآفرینان روستایی استان اصفهان با استفاده از شاخص AHP و تحلیل عاملی، همایش ملی توسعه کارآفرینی، دانشگاه علمی کاربردی کشاورزی.
۴. خلیفی، شهین (۱۳۸۷)؛ بررسی ارتباط بین مهارت‌های کارآفرینانه مدیران و اثربخشی سازمانی در کسب و کارهای کوچک و متوسط (SMES) شهرستان سنندج، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی جمشید امانی، دانشکده علوم انسانی گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج.

۵. رضوانی، محمدرضا و نجارزاده، محمد(۱۳۸۷)؛ بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرآیند توسعه نواحی روستایی(مطالعه موردی: دهستان برآن جنوبی شهرستان اصفهان)، فصلنامه توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره ۲.
۶. زارع احمدآبادی، حبیب و عربشاهی، شیوا(۱۳۹۰)؛ الزامات آموزش کارآفرینی زنان روستایی، دو فصلنامه علمی-ترویجی بانوان شیعه، سال هشتم، شماره ۲۶.
۷. سجاسی قیداری، حمدالله(۱۳۸۷)؛ مطالعه و تحلیل عوامل موثر در توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، دانشگاه تربیت مدرس.
۸. سعیدی کیا، مهدی(۱۳۸۶)؛ اصول و مبانی کارآفرینی، انتشارات کیا، مرجع علمی کتب کارآفرینی.
۹. صمد آقایی، جلیل(۱۳۷۸)؛ سازمان‌های کارآفرین، چاپ اول، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۱۰. محسن ابراهیم پور و احمد ترک‌نژاد "آموزش و بسط اشتغال در روستا" نشریه جهاد، شماره ۲۵۰-۲۵۱، خرداد و تیر ۱۳۸۱.
۱۱. مصطفی ازکیا "جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران" انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۱.
۱۲. مطیعی لنگرودی، سیدحسن، قدیری معصوم، مجتبی، دادورخانی، فضیله، یداللهی، جهانگیر، ترکاشوند، زهرا(۱۳۹۰)؛ تبیین عوامل موثر بر توانمندسازی روستاییان در توسعه‌ی کارآفرینی در بخش "زند" و "سامن" شهرستان ملایر، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و چهارم، شماره ۸۰.
۱۳. مقیمی، سید محمود(۱۳۸۳)؛ کارآفرینی موضوعی میان رشته‌ای و فراگیر، ماهنامه بازاریابی، شماره ۲۲.
۱۴. مهرداد توده روستا "ایجاد اشتغال در مناطق روستایی، راهی به سوی توسعه روستایی و غلبه بر فقر" نشریه جهاد، شماره ۲۵۷، خرداد و تیر ۱۳۸۲.

15. Dabson B, Malkin J, Matthews A, Pate K, Stickle S. (2003). Mapping rural entrepreneurship. Washington, D.C.: Corp. for Enterprise Development.
16. Engelen, A. (2010). Entrepreneurial orientation as a function of national cultural variations in two countries, University of Aachen, Center for Entrepreneurship, Templergraben 64, 52056 Aachen, Germany.
17. Kuaratko, F. & Handgetts, M. (2004), Theory, process and practice . U.S.A : soth western.
18. Verheul, I. et al.(2001). An Eclectic Theory of Entrepreneurship, Tinbergen Institute Discussion Paper Institute for Development Strategies, Indiana University.
19. Wallace, H.(2003). Agriculture as a Tool for Rural Development, Workshop Proceedings, Workshop Held in Collaboration With the National Rural Development, Center for Agricultural & Environmental Policy Partnership on, Indiana.
20. Wallace, H.(2003). Agriculture as a Tool for Rural Development, Workshop Proceedings, Workshop Held in Collaboration With the National Rural Development, Center for Agricultural & Environmental Policy Partnership on, Indiana.